

Ivan Braut

Između kasne antike i industrijskog doba - zaboravljena riječka baština

Ciklus javnih predavanja "O baštini u vijećnici",
Rijeka, travanj-prosinac 2014.

Početkom travnja u Rijeci je započeo ciklus javnih izlaganja pod nazivom "O baštini u vijećnici", čiji je organizator Katedra za umjetnost ranog novog vijeka pri Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta u Rijeci. Voditelj ovog projekta je doc. dr. sc. Damir Tulić, a njegova je izvedba poduprta sredstvima Grada Rijeke. Zamišljeno je da se kroz dvanaest jednosatnih predavanja koja se održavaju svaka dva tjedna, na jasan i zanimljiv način, istovremeno prilagođen široj i stručnoj javnosti, prezentiraju umjetnine, spomeničke cjeline te nova saznanja, interpretacije i rezultati istraživanja riječke baštine nastale u razdoblju od početka 15. do kraja 18. stoljeća. Taj je segment riječke povijesti iz više razloga ostao zaboravljen, a sačuvane umjetnine slabo istražene, neadekvatno prezentirane ili uopće nedostupne javnosti.

Specifičan je splet društveno-ekonomskih i političkih procesa, prvenstveno u međuratnom razdoblju te u drugoj polovici 20. stoljeća pogubno djelovao na spomeničku baštinu Rijeke. Razlike između plana riječkog starog grada Ignazija Rossija iz 1842. i današnjeg stanja, ili između fotografija pročelja i uličnih poteza Vinka Malinarića iz šezdesetih godina 20. stoljeća i današnjih vizura, najbolje govore o razmjerima destrukcije. Loša je bila i sudbina pokretne umjetničke baštine, poput crkvenih inventara značajno osiromašenih u ratnim godinama. Cijeloj situaciji nije naročito pomogla ni

konzervatorska aktivnost, tradicionalno usmjerena na okolna područja, naročito Istru, dok je Rijeka ostala na rubu interesa i djelatnosti službe zaštite kulturne baštine. S druge strane, muzejske su institucije zanemarivale stariju riječku povijest u svojim programima. Njihov se interes najčešće kronološki zaustavljao na prijelazu 18. u 19. stoljeće, ne zadirući dublje u prošlost. O tome svjedoče hvalevrijedni izložbeno-izdavački projekti poput *Adamićevog doba*, *Temelja moderne Rijeke (1780.-1830.)* i *Riječke industrijske priče* Muzeja grada Rijeke te obrada arhitektonske baštine moderne, secesije i historicizma od strane Moderne galerije Rijeka, današnjeg Muzeja moderne i suvremene umjetnosti.

U novije su doba arheološka istraživanja povezana s projektima uređenja dijelova riječkog Starog grada rezultirala velikim interesom riječke javnosti za antičko razdoblje. Tome je osobito pridonijelo otkriće velikih površina kasnoantičkih mozaika pored zborne crkve Marijina Uznesenja te novih nalaza arhitekture i pokretnih artefakata povezanih s istražnim i prezentacijskim radovima na kasnoantičkom vojnom zapovjedništvu - Tarsatičkom principiju. Opravdano se stoga postavlja pitanje zašto je izostalo sustavno istraživanje riječkog srednjeg i ranog novog vijeka? Što je s gotičkom, renesansnom ili baroknom umjetničkom baštinom grada?

Za odgovor na ovo pitanje još je uvijek potrebno posegnuti za publikacijama

→
 Jacopo
 Contieri,
 detalj
 skulpture
 sv. Margarete,
 glavni oltar
 zborne crkve
 Marijina
 Uznesenja,
 Rijeka,
 1720.-1725.

starije generacije povjesničara umjetnosti poput Vande Ekl, Branka Fučića i nezaobilazne Radmile Matejčić. Njezina knjiga *Kako čitati grad* iz 1988. godine još je uvijek jedina publikacija kojom se težilo sustavnije prikazati slojevitu povijesti materijalne baštine grada Rijeke. Ipak, pomaci na bolje postoje i mlađe generacije istraživača sve više "čitaju" grad, no njihove nove spoznaje uglavnom ostaju rezervirane za uži krug stručnjaka koji prisustvuju znanstvenim skupovima ili

čitaju specijalističku literaturu. Stoga ciklus javnih predavanja "O baštini u vijećnici" za riječku publiku predstavlja nov način upoznavanja s rezultatima recentnijih istraživanja riječke baštine kasnog srednjeg i ranog novog vijeka.

Imajući na umu zanimanje javnosti, ciklus je započeo prezentiranjem saznanja o upravnoj zgradi nekadašnje Rafinerije šećera, trenutno najzanimljivijoj spomeničkoj cjelini u Rijeci. Donedavni objekt tvornice Rikard Benčić, u kojoj su

radile generacije Riječana i stanovnika prigradskih naselja, duži je niz godina zatvoren za javnost zbog konzervatorsko-restauratorskih radova. Po njihovom završetku planira se ondje smjestiti novu muzejsku četvrt. O novim nalazima zidnog oslika i o spomeničkoj vrijednosti zgrade javnost je dosada imala prilike čitati samo u medijima. Prvo predavanje Marijana Bradanovića bio je svojevrsan uvod u temu. Analizirajući urbanistički razvoj i arhitekturu 18. te ranog 19. stoljeća on je dao uvid u povijesne procese razvoja grada na početku njegovog trgovačkog i ranoindustrijskog prosperiteta, kada se novim komunikacijama bolje povezao sa svojim kontinentalnim zaleđem. Planski se formiraju nove gradske četvrti izvan srednjovjekovnog starog grada, a novoizgrađene i obnovljene građevine se oblikuju u duhu baroka, kasnog baroka, baroknog klasicizma i klasicizma. Za potonje je ponajbolji primjer klasicističko pročelje zborne crkve Uznesenja Marijina izvedeno prema projektu Josepha Storma, dok je kao početak ovog procesa urbane transformacije autor istaknuo izgradnju lazareta s pripadajućom lukom u predjelu današnje gradske četvrti Potok. U neposrednoj se blizini u istom razdoblju, točnije sredinom 18. stoljeća, gradi upravna zgrada nekadašnje Rafinerije šećera. O njezinoj su izgradnji, povijesnim fazama i arhitekturi na drugom predavanju govorili Krasanka Majer Jurišić te Petar Puhmajer, čiji je dosadašnji istraživački rad započet pod vodstvom Vladimira Markovića rezultirao opsežnom monografijom. Tridesetak godina po izgradnji, nakon požara 1785. godine, Palača doživljava opsežnu obnovu pod upravom Nizozemca Petera de Vierendeelsa kada je bogato opremljena zidnim slikama i štukaturama. Naredna su dva predavanja bila posvećena inventaru Palače. Nina Kudiš govorila je o ciklusu zidnih slika, među kojima su najreprezentativnije one u tzv. Salonu veduta na drugom katu građevine.

Tamošnje imaginarne urbane pejzaže naslikao je jedan od venetsko-furlanskih majstora iz kruga Francesca Chiarottinija. Kudiš je istakla i kvalitetu mitoloških scena s prikazom Venere, Dijane i Amora u susjednoj prostoriji. Dekoracija reprezentativnih prostorija Palače bila je upotpunjena štuko medaljonima s imaginarnim krajobrazima i građevinama te figuralnim kompozicijama kao i raskošnim "trionfima" iz rimske vojne povijesti, glazbe, znanosti, geografije i astronomije. Njih je Damir Tulić u svojem izlaganju pripisao štukaterskoj radionici braće Somazzi. Ti radovi vjerojatno predstavljaju najraniji angažman njihove radionice u našim krajevima te će ona u narednim desetljećima proširiti svoju djelatnost diljem Kvarnera pa sve do srednje Dalmacije. Ove su štukature njihov najkvalitetniji rad, a zbog profane tematike mogu se svrstati među najvažnije dekorativne štuko cikluse s kraja 18. stoljeća u Hrvatskoj. Posljednje je predavanje u proljetnom dijelu ciklusa održala Iva Jazbec na temu riječke benediktinske vezilačke radionice. Benediktinski samostan s crkvom sv. Roka, smješten uz riječku Zbornu crkvu, osnovan je u drugoj polovici 17. stoljeća. Među ostalim u samostanu je djelovala škola vezenja koju su pohađale riječke djevojke i u njoj su nastajali značajni primjeri liturgijskog tekstila. Dio inventara po rušenju starog i izgradnji novog samostana prodan je zagrebačkom Muzeju za umjetnost i obrt. Time je sačuvan dosad nepoznati dio riječke baštine, dok je u Rijeci identificirano svega nekoliko sačuvanih tekstilnih predmeta nastalih u toj radionici.

Nakon ljetne pauze, u rujnu, otpočeo je drugi dio ciklusa, kojeg je otvorio Damir Tulić. Izlagao je o barokizaciji riječkih crkava odnosno njihovom opremanju oltarima i skulpturom u 18. stoljeću. Ta su djela dijelom nastala u radionici udomaćenog kipara i altarista Antonija

Michelazzija. Tom je prigodom istaknuto kako se po broju i kvaliteti ove skupine umjetničkih djela Rijeka može svrstati uz bok Zadra i Dubrovnika. Marijan Bradanović narednim je predavanjem izložio nove spoznaje o riječkoj baštini razdoblja renesanse, s naglaskom na povijesni i geografski kontekst. Istaknuta je poveznica između Senja i Rijeke odnosno izmjena uloga i značaja koju su ova dva grada imala. Prosperitet Rijeke 16., ranog 17., a i kasnijih stoljeća usko je vezan s opadanjem moći Senja u vrijeme i nakon osmanskih napada, Uskočkih ratova i drugih obračuna između Venecije i Austrije. Najveći je odjek u javnosti imalo predavanje Mateje Jerman o liturgijskim predmetima od plemenitih metala,¹ poglavito onima u riznici trsatskih franjevacu, zavjetnih darova trsatskom Svetištu, poput Bogorodice s Djetetom Tome Bakača Erdődija i relikvijara Barbare Frankopan. Međutim, neki su od značajnih primjera liturgijske zlatnine i srebrnine otuđeni iz Rijeke tijekom političkih i ratnih previranja sredinom 20. stoljeća. Među nikada restituiranim i danas u Rimu čuvanim predmetima su relikvijar glave sv. Ursule s početaka 15. stoljeća i pokaznica iz druge polovine istog stoljeća koji se vežu uz obitelj Frankopan, a bili su dio inventara zborne crkve Uznesenja Marijina. Dio su riječke baštine javnosti nepoznate i nedostupne nadgrobne ploče u klastru nekadašnjeg augustinskog samostana, svojevrsnog mauzoleja riječkog plemstva i kapetana koji su upravljali gradom, o kojima je govorio autor ovog teksta. Željko Bistrovic u svojem je izlaganju prikazao urbanistički razvoj danas najvećim djelom izgubljenog, riječkog Starog

grada. Nina Kudiš, u posljednjem do sada održanom predavanju, bavila se baroknom slikarskom baštinom trsatskog samostana, poglavito najvažnijom riječkom oltarnom palom 17. stoljeća, onom slikara Pietra de Pomisa s prikazom Svete Ane i Bogorodice s Djetetom s članovima obitelji riječkog kapetana Stefana della Roverea. U izlaganju su detaljno obrađeni i opusi slikara Serafina Schöna iz Mentzingena (Švicarska) i Kristofora Tasce iz Bergama. Sredinom prosinca ciklus predavanja zaključit će Dubravka Botica izlaganjem o riječkoj sakralnoj arhitekturi 17. i 18. stoljeća.

U hrvatskoj povijesti umjetnosti ciklusi javnih predavanja ne predstavljaju novost, premda u posljednje vrijeme nisu toliko učestali da bi postigli željeni efekt kontinuiranog promoviranja struke. Riječki je ciklus ipak donekle poseban iz nekoliko razloga. Ponajprije, prilagođen je posebnostima sredine i publike, jer promovira i valorizira gotovo zaboravljene ili potpuno nepoznate slojeve specifične riječke kulturne povijesti. Također, okuplja iskusne stručnjake i znanstvenike s riječkog i zagrebačkog Sveučilišta tj. Filozofskih fakulteta, zatim iz Hrvatskog restauratorskog zavoda te Konzervatorskog odjela u Rijeci, kao i mlade znanstvenike na početku njihovih karijera. Kvaliteta održanih predavanja, odaziv i reakcija publike dokazuju da je ciklus "O baštini u vijećnici" postigao postavljene ciljeve. Prvenstveno se to odnosi na educiranje javnosti o spomenicima grada i njihovoj vrijednosti te podizanje svijesti o potrebi njihova očuvanja, zaštite i obnove. Ne treba zaboraviti ni važnost prezentacije i popularizacije istraživačkih postupaka i šire metodologije rada povjesničara umjetnosti u nepovoljnim vremenima za humanističke znanosti. x

¹ <http://www.novolist.hr/Vijesti/Rijeka/Kultura/Zlati-srebro-grada-na-Rjecini-Rijeci-v-treba-dijecezanski-muzej> (pristupljeno 1.12.2014.)